

Macrofaunanieuwsmail 120, 29 januari 2015

Rottumeroog Januari 2015

Beste lezers,
Een nieuw jaar een nieuwe nieuwsmail
In de eerste wintermaand is al heel wat geschreven,
dank hiervoor.
Ik hoop dat dit weer een mooi macrofauna jaar mag worden
Voor zowel het zoete, brakke als mariene watermilieu.

Aan alle lezers: VOEL JE UITGEDAAGD!

macrofauna@rws.nl

Alle verschenen nummers van de macrofaunanieuwsmail zijn nog te downloaden via de helpdeskwater site. Daarnaast is het mogelijk om vanaf nummer 100 te **zoeken op trefwoorden**.

<http://www.helpdeskwater.nl/onderwerpen/monitoring/ecologie/macrofaunanieuws>

Email wijziging?doorgeven aan macrofauna@rws.nl

groeten, Myra Swarte

In dit nummer:

Bijzondere macrofauna vondsten binnen het meetnet WRD 2013	2
Eerste waarneming van de exotische oligochaet <i>Limnodrilus cervix</i> Brinkhurst, 1963 in het beheergebied van Waterschap Rivierenland	5
Stel je voor	9
downloaden Lauterbornia.....	9
Grote dwerg eet kleine reus	10
Larve van <i>Chrysops rufipes</i> (Diptera: Tabanidae) op het eiland van Dordrecht.....	11
Waarneming van de oligochaet <i>Limnodrilus tortilipenis</i> Wetzel, 1987 in het beheergebied van Waterschap Rivierenland	14
Zojuist verschenen	16

Bijzondere macrofauna vondsten binnen het meetnet WRD 2013

Rink Wiggers, Olaf Duijts, Gersjon Wolters & Harry Boonstra

Koeman en Bijkerk

December 2014

In 2013 heeft Koeman en Bijkerk de macrofauna bemonstering en analyse als onderdeel van het meetnet van Waterschap Regge en Dinkel (inmiddels behorend bij Waterschap Vechtstromen) uitgevoerd. We hebben een aantal taxa geselecteerd welke niet algemeen aangetroffen worden binnen het meetnet of zelfs voor het eerst aangetroffen zijn.

Oligochaeta

***Nais christinae*; Oude Reggemeander Rhaan/Boven Dinkel, Groene Staart, De Lutte**

Het wormpje *Nais christinae* is op twee locaties gevonden. De soort is niet eerder binnen het WRD meetnet gemeld, maar het betreft waarschijnlijk een algemene soort die in het verleden niet herkend is of over het hoofd is gezien. De soort lijkt sterk op *Nais variabilis*.

Hirudinea

***Erpobdella monostriata*; Diepenheimse Molenbeek benedenloop, Goor**

Erpobdella monostriata wordt in Nederland niet veel gemeld. De soort is wel eerder binnen het meetnet gevonden (Oude Reggemeander de Steile Oever, 2007).

***Glossiphonia verrucata*; Beneden Nieuwbrekkenwaterleiding**

Ook *Glossiphonia verrucata* wordt niet zo vaak gevonden. De soort is wel eens eerder binnen het meetnet aangetroffen (Geesterse Molenbeek, 2002).

Chironomidae

***Chaetocladius melaleucus*; Mosbron Blauwgrasland NoordWest-zijde, Hezingen**

Chaetocladius melaleucus is een echte bronsoort en is aangetroffen in een bron van de mosbeek. In 2008 is de soort eerder door ons waargenomen (Bronvijver De Reuterij).

***Thienemannia* sp.; Springendal Bron Noord, Hezingen**

Ook het geslacht *Thienemannia* wordt in en langs bronnen en kleine beekjes gevonden. In 2009 is dit genus ook door ons in de Bloemenbeek bij Losser waargenomen. Larven hebben veel weg van *Metriocnemus* sp. Helaas is het soortonderscheid voor larven niet mogelijk.

***'Polypedilum spec. Pluizenven'*; Poel Velderberg Noord-Oost, Hankate**

Het is niet duidelijk tot welke soort de larve van *'Polypedilum spec. Pluizenven'* behoort en de larve moet daarom voorlopig deze praktijknaam dragen (Vallenduuk & Tempelman, in prep.). Of het om *Polypedilum tetracrenatum* gaat, een naam welke voor dit type larve opduikt in een concept tabel van Vallenduuk & Tempelman, is allerminst zeker. Larven uitkweken zal uitsluitel moeten geven (persoonlijke mededeling Henk Vallenduuk). De eerste melding van dit type larve komt van Hub Cuppen, die larven vond in het Pluizenven, een zuur ven in Twente. Poel Velderberg is een gebufferde poel met een kleiige bodem. Ten tijde van de bemonstering is een pH van 6,9 en een EGV van 148 µS/cm gemeten.

Poel Velderberg (Hankate), waar larven van 'Polypedilum spec. Pluizenven' zijn aangetroffen

Coleoptera

***Laccobius striatulus*, Stakenbeek, Oldenzaal**

Deze kever is niet eerder binnen het meetnet aangetroffen. Het is een zeldzame kever die wordt gevonden in langzaam stromende, vaak periodiek droogvallende beken (Drost et al., 1992).

Trichoptera

***Rhyacophila* sp., Boven Dinkel bij Glane**

Dit is de eerste melding binnen het meetnet voor dit genus. Helaas is de larve nog in een vroeg stadium, waardoor determineren tot soort niet mogelijk is. Van Nederland zijn twee soorten bekend, *Rhyacophila dorsalis* en *R. fasciata*. De larven van dit genus komen uitsluitend in snel stromend water voor, waar ze tussen stenen leven (Higler, 2005). Ongeveer gelijktijdig met onze vondst in de Boven Dinkel zijn in de Buurserbeek (net onder Enschede) door Waterschap Rijn en IJssel wel volgroeide larven van dit genus aangetroffen. Het betrof hier *R. dorsalis* (persbericht Waterschap Rijn en IJssel). In 2008 werd reeds een vrouwelijk exemplaar van *R. dorsalis* in Wezep gevangen (Higler, 2009). In totaal zijn er nu dus drie waarnemingen voor de provincie Overijssel.

Onvolgroeide larve van het geslacht Rhyacophila uit de Boven Dinkel bij Glane

Bivalvia

***Sphaerium nucleus*, Oude Reggemeander de Steile Oever**

Binnen het genus *Sphaerium* heerst de laatste jaren nogal wat onduidelijkheid. De soorten *S. corneum*, *S. ovale* en *S. nucleus* werden in het verleden mogelijk opgevoerd als *S. corneum*. Variabiliteit in de schelpen maakt het naar ons idee onbetrouwbaar om *S. corneum* en *S. ovale* op morfologische gronden met zekerheid te onderscheiden. In een Oude meander van de Regge troffen wij erg bolle exemplaren van dit genus aan met een hoge dichtheid in poriën, waarbij onze conclusie is dat het hier om *S. nucleus* gaat. Ook het habitat voldoet aan de voorkeur van deze soort. Het is een soort van zompige, moerassige habitats (Gloër et al., 2003). Dit is de eerste melding binnen het meetnet.

Prostigmata

***Hydrachna leechi*, Oude Reggemeander Het Stille Strand/Beneden Regge, Ommen**

Het is de eerste melding van dit taxon binnen het meetnet. In Nederland is het een algemene soort, maar het zwaartepunt van de verspreiding ligt in het westen van het land (Smit & van der Hammen, 2000).

***Hydrochoreutus unguatus*; Beneden Regge, Laarbrug, Vilsterseweg, Ommen/Linderbeek, Den Ham**

Deze soort is niet eerder gemeld binnen het meetnet en wordt voor Nederland aangemerkt als een zeldzame soort (Smit & van der Hammen, 2000). Opvallend zijn de erg lange palpen van deze mijt. Gebaseerd op andere recente waarnemingen in ons land hebben wij de indruk dat het verspreidingsareaal van de soort binnen Nederland zich aan het uitbreiden is.

Hydrochoreutes unguatus (vrouw), met opvallend lange palpen

Dankwoord

Bert Knol en Marion Geerink worden bedankt voor de fijne samenwerking in het project. Christophe Brochard wordt bedankt voor het maken van de foto's van *Rhyacophila* en *Hydrochoreutes unguatus*.

Literatuur

- Drost, M.B.P., H.P.J.J. Cuppen, E.J. van Nieukerken & M. Schreijer (red), 1992. De waterkevers van Nederland. Uitgeverij K.N.N.V., Utrecht.
- Gloër, P., & C. Meier-Brook, 2003. Süßwassermollusken. Deutscher Jugendbund für Naturbeobachtung.
- Higler, B., 2005. Ne Nederlandse kokerjufferlarven. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Higler, B., 2009. Bijzondere soorten. De Nederlandse kokerjuffer 9: 2.
- Smit, H & H. van der Hammen, 2000. Atlas van de Nederlandse watermijten (Acari: Hydrachnidia). Nederlandse Faunistische Mededelingen 13: 1-273.

Eerste waarneming van de exotische oligochaet *Limnodrilus cervix* Brinkhurst, 1963 in het beheergebied van Waterschap Rivierenland

Tjeerd du Bois

Op 16 juni 2014 werd door een medewerker van AQUON Tiel een macrofaunamonster genomen in een A-watrgang bij Ophemert in de Betuwe (Gld). Na uitzoeken en determineren bleek het monster een exemplaar te bevatten van de Amerikaanse schedeworm (*Limnodrilus cervix*). Dit is binnen Europa een zeldzame soort (Timm, 2009).

Herkomst en verspreiding binnen Europa

Deze, van oorsprong uit het oosten van Noord- Amerika afkomstige, oligochaet is in het verleden op verscheidene plaatsen binnen Europa aangetroffen (Timm 2009, van Haaren & Soors 2013). Zo is de aanwezigheid van de soort bevestigd in Engeland (van Haaren 2002) en België (Soors et al 2013) en zou hij ook aangetroffen zijn in Roemenië en het Mälarmeer in Zweden maar deze waarnemingen zijn (nog) niet bevestigd (van Haaren & Soors 2013). In de Vistula lagune in Polen zou dit jaar ook een exemplaar van *Limnodrilus cervix* verzameld zijn (Dumnicka *et al* 2014). Het materiaal was echter een hybride van *cervix-claparedianus*, waaruit de aanwezigheid van een 'echte' *L. cervix* werd geconcludeerd. Een waarneming uit Wit-Rusland zoals vermeld in Dumnicka *et al.* (2013) en fauna europea (Tarmo Timm) hebben betrekking op een hybride-vorm van *L. claparedianus* (Pripyat, 2000; coll. T. van Haaren).

Binnen Nederland zijn de meldingen van *Limnodrilus cervix* afkomstig van het holocene deel (westen), de Rijndelta en de randmeren. Nijboer et al. (2004) maakt melding van waarnemingen afkomstig uit Noord-Holland en Zeeland en Van Haaren (2002) en van Haaren & Soors (2013) maakt melding van de soort in de Hollandse IJssel.

vanaf 2005 zijn er 16 waarnemingen gemeld van *Limnodrilus cervix* op Waarneming.nl (data van Limnodata). Slechts één daarvan kon worden bevestigd. Het betrof een exemplaar dat verzameld is door een medewerker van AQUON Breda op 18 mei 2011 ter hoogte van Knooppunt Industrieterrein Moerdijk bij Zevenbergen (NB) (leg./det. R. Trompetter). In 2014 is de soort nu dus ook aangetroffen in een A-watrgang aan de Steendertse Uitweg bij Ophemert in Gelderland (afb.1).

Figuur 1: De A-watergang bij de Steendertse Uitweg bij Ophemert

Herkenning

Limnodrilus cervix kan alleen worden herkend aan de penisschede die overigens niet volledig ontwikkeld hoeft te zijn. Het belangrijkste en opvallendste kenmerk van deze schede is de zgn. dubbele wand die begint bij de basis en eindigt abrupt aan het distale einde vlak voor de zgn. 'hoed' waardoor er een smalle nek te zien is (afb.2). De hoed heeft een duidelijke distale als ook een proximale lob, wat hem onderscheid van *Limnodrilus claparedianus*. De laatstgenoemde heeft geen verdikte schede en geen verlengde proximale lob. In zéér zeldzame gevallen van *Limnodrilus claparedianus* is de schede lichtelijk verdikt, maar de proximale lob van de hoed ontbreekt. Bij *Limnodrilus maumeensis* is de schede ook verdikt maar hier bestaat hij uit één enkele laag en de hoed is asymmetrisch driehoekig (van Haaren & Soors 2013).

Afb. 2: *Limnodrilus cervix*, penisschede (foto: Ton van Haaren) van het exemplaar uit Ophemert

Biotoop

In zijn oorspronkelijke verspreidingsgebied is *Limnodrilus cervix* zowel aangetroffen in allerlei organisch belaste, slibrijke, stilstaande wateren als in sterk voedselrijke meren, rivieren en havens waar deze soort zelfs overheersend kan zijn. Ondanks zijn grote tolerantie voor organische verontreiniging is hij niet zo tolerant voor extreme milieu omstandigheden als *Limnodrilus hoffmeisteri* (van Haaren & Soors 2013). Nijboer et al (2004) beweerd dat de soort ook in brakwater zou leven. Aangezien alle verzamelde gegevens tot en met 2013 afkomstig waren van exemplaren uit zoet water werd dit lange tijd betwijfeld (van Haaren & Soors 2013). De mogelijke vondst van het exemplaar uit de Vistula lagune in the Baltische zee (Polen) zou echter bewijzen dat de soort wel degelijk in brakwater kan voorkomen (Dumnicka *et al* 2014).

In Nederland en België is nauwelijks iets bekend over het gedrag en de specifieke milieu eisen die deze soort aan zijn omgeving hier stelt. Dit kan voortkomen uit de mogelijkheid dat de soort in het verleden is verward met *Limnodrilus maumeensis* en *Limnodrilus claparedianus* (van Haaren & Soors 2013).

Omschrijving van de twee meest recente vindplaatsen in Nederland

– Knooppunt industrieterrein Moerdijk bij Zevenbergen (X:101.760 – Y:409.970)

(<http://waarneming.nl/waarneming/view/61649376>; leg. R. Trompetter, 18.v.2011)

De waarneming is gedaan in de Rode Vaart bij de brug in de weg parallel aan de A17 (afb.3).

Het water is gedefinieerd als een klei kanaal en als KRW type is het een M6b (grote, ondiepe kanalen met scheepvaart).

Afb 3: Rode Vaart bij Zevenbergen (foto: Rianne Trompetter)

– A-watgang aan de Steendertse Uitweg bij Ophemert (X:152.752 – Y:429.093) (leg. du Bois, 16.vi.2014)

Deze watgang is als KRW type gedefinieerd als M01a (gebufferde zoete sloten). De bodem bestaat uit klei en in het midden bevindt zich een sliblaag van 20 cm. Langs de kant is deze slechts 2 cm. dik. De noordwest zijde is deels een natuurvriendelijke oever en op het moment van bemonsteren was de watertemperatuur 19,3°C, EGV 584 µS/cm, pH 7,67 en het zuurstofgehalte 80,3% resp. 7,51 mg/l.

Toekomstige waarnemingen

Limnodrilus cervix kent een brede range als het gaat om zijn biotoop. Zoals hierboven beschreven komt de soort voor in zowel stilstaand als stromend water en in zoet als (mogelijk) brak water. Er bestaat een reële kans dat hij in de toekomst in uiteenlopende watertypen zal worden aangetroffen

waarschijnlijk m.u.v. de allerkleinste wateren zoals kleine, vegetatierijke sloten (< 6m breed). Waarnemingen zijn erg welkom en kunnen, incl. foto en vindplaatsomschrijving, worden doorgegeven aan t.dubois@aquon.nl of aan Ton.vanHaaren@grontmij.nl. Ook overige waarnemingen van bijzondere oligochaeta, zoals bv. de in het vorige artikel genoemde soort *Limnodrilus tortilipenis*, zijn bijzonder interessant.

Literatuur

- Haaren, T. van (2002). Eight species of aquatic Oligochaeta new for the Netherlands (Annelida). Nederlandse Faunistische mededelingen 16:39-56.
- Haaren, T. van & J. Soors (2013), Aquatic oligochaeta of the Netherlands and Belgium. KNNV Uitgeverij
- Dumnicka, E., I. Jablonska-Barna & A. Rychter (2014), The first record of a new alien species *Limnodrilus cervix* Brinkhurst, 1963 (Annelida, Clitellata) in the Vistula Lagoon (southern Baltic Sea). Oceanologia, 56 (1) pp.151 - 158
- Soors, J., T. van Haaren, T. Timm & J. Speybroeck (2013). *Bratislavia dadayi* (Michaelson, 1905) (Annelida: Clitellata: Naididae): a new non-indigenous species for Europe, and other non-native annelids in the Schelde estuary. Aquatic Invasions 8 (1):37-44.
- Timm, T. (2009), A guide to the freshwater Oligochaeta and Polychaeta of Northern and Central Europe. Lauterbornia 66: pp. 122-123

Dankwoord

Ton van Haaren (Grontmij, Amsterdam) bevestigde onze determinatie, stelde foto's beschikbaar van deze soort en heeft commentaar en waardevolle aanvullingen geleverd op dit artikel, waarvoor dank. Dank ook aan Rianne Trompetter van AQUON Breda voor het beschikbaar stellen van de informatie over de vondst van *Limnodrilus cervix* in 2011 bij Zevenbergen.

Stel je voor

Vroeger lag ik al met mijn neus voor de vijver van mijn ouders. Als ik heel goed keek zag ik minuscule zeemeerminnen in het heldere water zwemmen. Veel later tijdens mijn studie aquatische ecotechnologie bleek dat de staartjes van de zeemeerminnen eigenlijk helemaal geen staartjes zijn maar eibundeltjes van cyclopsen. Helaas zeemeerminnen bestaan niet....

Na deze lichtelijke teleurstelling 😊 maakte ik in mijn studieperiode kennis met meer leven in en rond het water. Tijdens mijn stages bij Dienst Landelijk Gebied en Waterschap Peel en Maasvallei heb ik voornamelijk onderzoek gedaan naar de fysische en chemische waterkwaliteit, maar ook naar de ontwikkeling van macrofyten in snelstromende wateren. Na mijn afstuderen afgelopen zomer wilde ik graag verder met het determineren van macro-invertebraten en heb een eigen labje opgezet. Henk Moller Pillot heeft mij voorgesteld aan de insectenwerkgroep KNNV Tilburg. Met de hulp van de werkgroepleden leer ik moeilijk te determineren soorten ook op naam te brengen. De meeste dinsdagavonden ben ik hiervoor aanwezig, maar ook om de passies van andere mensen te zien en natuurlijk voor de gezelligheid!

Net na mijn afstuderen heb ik een klein waterkwaliteitsonderzoek mogen doen voor IVN Son en Breugel. Waterkwaliteitsonderzoeken zullen begin 2015 voortgezet worden. Ik ga voornamelijk de poelen en vennen voor IVN Uden onderzoeken in samenwerking met de gemeente en het waterschap.

Een betaalde baan vinden is mij helaas in deze crisistijd nog niet gelukt, maar op deze manier hoef ik niet stil te zitten en kan ik toch mijn kennis uitbreiden. Ik ben op zoek naar meer vrijwilligersopdrachten en/of een baan op het gebied van Aquatische ecologie.

Heb je een tip of ken je iemand die mij verder kan helpen laat het mij weten!! Zie mijn site www.aquaecologie.nl

Vriendelijke groet,
Iris van der Laan

downloaden Lauterbornia

Beste lezers,

De artikelen uit Lauterbornia van de jaren 1 (1989) - 55 (2005) zijn nu te downloaden via:
<http://www.landesmuseum.at/datenbanken/digilit/?serienr=1748>

groeten Ton van Haaren

Grote dwerg eet kleine reus

Dat libellenlarven veelvrat zijn, en onder water op andere organismen jagen, weten de meeste van ons wel. Ook is wel bekend dat libellen zowel als larve en imago zelfs elkaar opeten, wanneer dat hen uitkomt. Geen pardon voor familiegenoten dus..

Maar zoals ik in dit macrofaunamonster aantrof is wel heel bijzonder. Een piepjonge larve van een echte libel (Anisoptera, dit worden later de grote blauwe glazenmaker-libellen) is net voor het conserveren in de alcohol gegrepen door een volgroeide larve van een waterjuffer (Coenagrion, de kleine blauwe juffertjes).

De wereld op z'n kop dus! Al had de kleine Anisoptera de kans gekregen, dan was 'ie de Coenagrion in een paar maanden tijd ver voorbij gegroeid in omvang en waren de rollen wellicht omgedraaid. Maar nu dient hij alleen als prooi voor zijn kleinere soortgenoot, en zelfs die heeft er niet meer van mogen genieten.

Aan de andere kant ziet het er ook bijna aandoenlijk uit... alsof de grote Coenagrion z'n eigen kleintje aan het verslepen is, zoals katten en andere zoogdieren dat soms doen bij verstoring. Maar nee, dit is toch heel wat anders...

Deze bijzondere momentopname wilde ik graag even met jullie delen.

Pieter Bieren
Aquon

Larve van *Chrysops rufipes* (Diptera: Tabanidae) op het eiland van Dordrecht.

Het voorkomen van de zeldzame Roodpootgoudoogdaas (*Chrysops rufipes*) is sterk beperkt tot het oostelijk rivierengebied. Waarnemingen van imago's komen dan ook vrijwel allemaal uit die hoek en dat pas sinds 1992. Voor die tijd is de soort zelfs enige tientallen jaren helemaal niet waargenomen in Nederland. De vondst van een larve in Dordrecht op 3 juni 2014 is dan ook zeer bijzonder, maar past wel in het beeld van herkolonisatie waarmee de soort bezig is in het rivierengebied. Daarbij is de vondst van de larve een bevestiging op de losse waarneming van een imago ♂ in 2004. Waarschijnlijk is het de eerste waarneming van een larve in Nederland en daarmee hét bewijs dat de soort zich ook voortgeplant heeft.

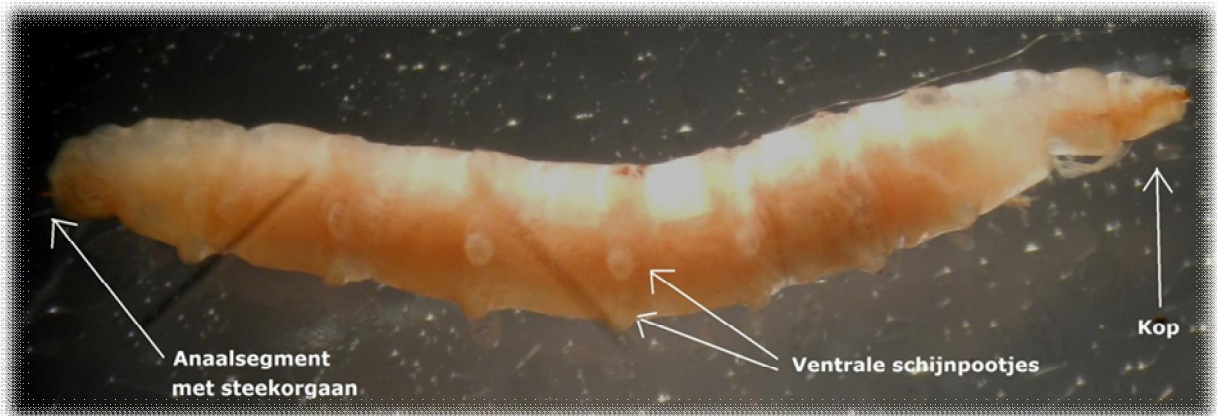

Foto 1. Habitus van de larve *Chrysops rufipes*.

De larve van *Chrysops rufipes* is kenmerkend door de aanwezigheid van een lang priemvormig steekorgaan op het anaalsegment (foto 2). Dit steekorgaan wordt gebruikt om luchtvaat van waterplanten aan te boren en is eigenlijk een vervormd stigmata. De enige andere Nederlandse soort met een stigmatale doorn is *Chrysops viduatus* (F., 1794). Deze laatste soort heeft (volgens de literatuur) een stompe stigmatale doorn, een andere beharing en strepenpatroon van het anaalsegment, stompe mandibels, doch ook een ander labrum. De beharing van het anaalsegment bij het exemplaar uit Dordrecht was echter slecht zichtbaar, doch was er wel duidelijk een ventrale harenband zichtbaar tussen de anale opening en de post-anale annulus, een kenmerk wat ook wijst op *C. rufipes*. De mandibel was niet zo spits als afgebeeld in Zeegers & van Haaren (2000:fig 163), maar had een iets meer afgerond topje, doch zeker niet zo stomp als *C. viduatus* (fig.162). *C. viduatus* heeft verder nog een nauwelijks ontwikkelde lob aan de voorzijde van het labrum terwijl *C. rufipes* wel een duidelijke lob heeft. De habitus van de larve is overeenkomstig andere *Chrysops*-larven. Elk van de abdominale segmenten hebben naast de dorsale kruipzool 1 paar ventrale en 1 paar laterale schijnpootjes (foto 1). De overige dazenlarven hebben 2-3 paar ventrale schijnpootjes. De larve is 10,7 mm lang en bevindt zich dus mogelijk in het laatste stadium. Laatste stadium larven van *C. rufipes* zijn 11-15 mm lang, wanneer volledig gestrekt.

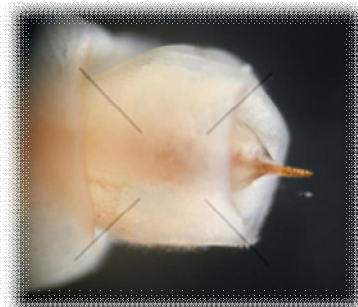

Foto 2. Priemvormig stigmata *Chrysops rufipes*.

De vondst van de larve is zeer bijzonder en waarschijnlijk de eerste van *Chrysops rufipes* die in Nederland verzameld is. De larve werd op 3 juni 2014 verzameld in een monster uit een afgesloten kreek in opdracht van waterschap Hollandse Delta.

Locatie	De Elzen, Dordrecht
Datum	03-06-2014
X-coördinaten	106,619
Y-coördinaten	419,120
LEG	P. Bieren
DET	P. Bieren & T. van Haaren

Tabel 1. Locatiegegevens vindplaats larve *Chrysops rufipes*.

Deze kreek, de Noorder Els genoemd, is een restant van het krek- en geulen stelsel dat ooit kenmerkend was bij de natuurlijke vorming van het eiland van Dordrecht. Inmiddels is de Noorder Els al vele jaren afgesloten van getijden en wordt de waterstand gereguleerd door bemaling. Het water heeft nu het karakter van een ondiepe plas.

De locatie ligt langs de brede, >1,5 m diepe waterpartij in een loofbos (foto 3). Het water is matig voedselrijk met vrij veel organisch bodemmateriaal en een rijke oeverbegroeiing van algemene plantensoorten zoals Riet (*Phragmites australis*) en Kleine lisdodde (*Typha angustifolia*). De submerse vegetatie in het water bestaat voornamelijk uit Gele plomp (*Nuphar lutea*).

Belangrijker nog is de nabijheid van de rivier Nieuwe Merwede, die door middel van de Boven Merwede in verbinding staat met de Waal. De verspreiding en uitbreiding van *Chrysops rufipes* vanuit het oostelijk rivierengebied heeft alles te maken met deze grote rivieren.

Chrysops rufipes is altijd zeldzaam geweest in Nederland, en zelfs enige tientallen jaren niet waargenomen in Nederland. Mogelijk is de soort enige tijd uitgestorven geweest, maar inmiddels is de soort bezig aan een 'comeback' vanuit het oostelijk rivierengebied. Kleine aantallen van imago's worden met regelmaat waargenomen langs de Boven Rijn, Beneden Rijn, en langs de IJssel. Daarvandaan is het naar Dordrecht echter nog een hele 'vlucht'...

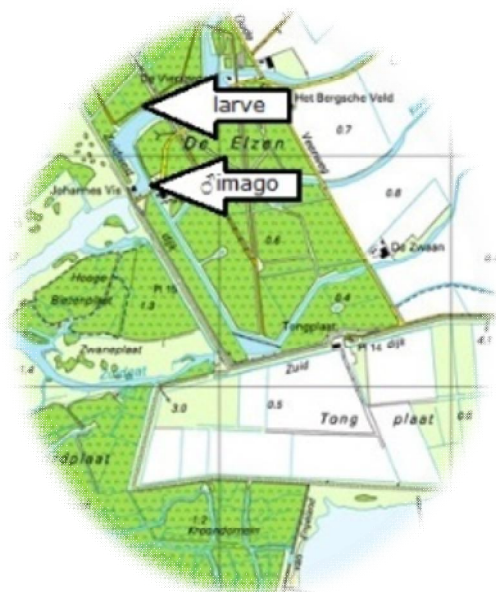

Foto 3. Locatiefoto Noorder Els, de Elzen, Dordrecht.

Kaart 1. Topografische weergave van de Elzen bij Dordrecht met pijlen bij de vindplaatsen van larve en imago

Extra bijzonder en noemenswaardig in deze context is een waarneming van een imago ♂ in Dordrecht op 15 augustus 2004 door J.T. Smit. Die werd destijds beschreven als de meest westelijke waarneming van deze soort in Nederland sinds een eeuw. En laat die locatie nu slechts (!!) 400 meter zuidelijk liggen van de locatie waar de larve in het monster zat (kaart 1). Tussen beide waarnemingen ligt 10 jaar tijd, maar toch bevestigen ze elkaar in deze match wel op een heel bijzondere manier dat *Chrysops rufipes* voorkomt op deze locatie. De vondst van de larve toont echter ook aan dat het niet alleen om zwervende imago's gaat, maar dat er ook daadwerkelijk voortgeplant is!

Pieter Bieren en Ton van Haaren, 29 januari 2015

Bronnen:

- De Vliegenmepper, jaargang 15, nr 1. mei 2006. Contactorgaan van de sectie Diptera van de Nederlandse Entomologische Vereniging. <http://www.nev.nl/diptera/Vliegenmepper2006-1.pdf>
- Waarnemingen van *Chrysops rufipes* op <http://waarneming.nl/soort/view/70005>
- Andreeva, R.V. (1990). Classification key to the larvae of the USSR, the Caucasus and Central Asia. Naukova Dumka, Kiev.
- Jezek, J. (1970). Larvae and pupae of four European *Chrysops* species (Diptera, Tabanidae). Acta. Ent. Bohemoslav., 67:375-383.
- Landschapsbeheer Zuid-Holland (2011). Cultuurhistorische objecten IJsselmonde en Dordrecht
- Pauw, N. de & R. Vannevel (1991). Macro-invertebraten en waterkwaliteit. Determineersleutels voor zoetwatermacro-invertebraten en methoden ter bepaling van de waterkwaliteit. Stichting Leefmilieu, Antwerpen.
- Zeegers, T. & T. van Haaren (2000). Dazen en dazenlarven. Inleiding tot en tabellen voor de Tabanidae (Diptera) van Nederland en België. KNNV uitgeverij, Wetenschappelijke Mededelingen 225

Waarneming van de oligochaet *Limnodrilus tortilipenis* Wetzel, 1987 in het beheergebied van Waterschap Rivierenland

Tjeerd du Bois

In de Linge bij Tricht in Gelderland (X: 144.555 / Y: 434.383) zijn op 4 juni 2014 macrofaunamonsters genomen door medewerkers hydrobiologie van AQUON Tiel. Na verwerking van het monster bleek bij determinatie dat er 2 exemplaren van *Limnodrilus tortilipenis* waren gevonden.

Deze soort komt van oorsprong uit Noord-Amerika en leeft daar vooral in krekens en kleine rivieren (van Haaren & Soors, 2013). De Linge is een kleine laaglandrivier en past dus in het beeld van de ecologie van deze soort in het oorspronkelijke verspreidingsgebied (afb.1).

Afb 2: De Linge t.h.v. Trigt

In Europa wordt *Limnodrilus tortilipenis* beschouwd als een zeer zeldzame soort (Timm, 2009) en is alleen nog maar bekend van 2 plekken in Nederland. Beide vindplaatsen waren in de provincie Zuid-Holland. De eerste keer betrof het één enkel beschadigd exemplaar in een kanaal nabij Puttershoek in de Hoeksche Waard en bij de tweede waarneming ging het om 3 exemplaren uit een sloot ten zuiden van Dordrecht langs de Nieuwe Merwede (Van Haaren & Soors, 2013; Soes & Munts, 2012). Kenmerkend voor *Limnodrilus tortilipenis* is de extreem lange en dunne penisschede. Hierdoor kan er verwarring optreden met *Limnodrilus claparedianus*. Bij deze laatste soort wordt de penisschede vrijwel nooit langer dan 1100 µm terwijl hij bij *Limnodrilus tortilipenis* een lengte tot 4100 µm kan bereiken (afb.2). De exemplaren uit de Linge waren nog niet geheel volgroeid waardoor de penisschede nog niet zijn volledige lengte had bereikt.

Afb. 2: *Limnodrilus tortilipenis*, penisschedes (foto: Ton van Haaren)

Ook is bij volgroeide exemplaren door de vorm van het distale einde van de penisschede (de zgn. 'hoed') *Limnodrilus tortilipenis* duidelijk te onderscheiden van *Limnodrilus claparedianus*. Bij de eerstgenoemde soort heeft deze, de Nederlandse naam verwijst er reeds naar, de vorm van een kurketrekker. Dit is bij een preparaat niet altijd goed te zien maar hij wijkt duidelijk af van de 'hoed' van *Limnodrilus claparedianus* die een duidelijke triangelvorm heeft. Bij de minder volgroeide exemplaren, zoals bij de exemplaren uit de Linge (afb.3) en de andere Nederlandse exemplaren, heeft het 'hoedje' een duidelijk lange distale lob waardoor hij goed van *Limnodrilus claparedianus* is te onderscheiden.

Afb. 3: *Limnodrilus tortilipenis*, distale einde penisschede (foto: Ton van Haaren)

Verder is in de voorste borstelbundels de distale tand van de borstel duidelijk langer dan de proximale tand, een kenmerk wat ook bij *Limnodrilus udekemianus* en *Limnodrilus spec. 1* voorkomt. Bij alle andere *Limnodrilus* soorten, waaronder *Limnodrilus claparedianus*, zijn de tanden van de voorste

borstels ongeveer gelijk van lengte. Bij de exemplaren uit de Linge was de distale tand ook beduidend langer en konden, in combinatie met de penisschede, alle andere soorten uitgesloten worden. Door zijn voorkeur voor stromende wateren zou deze soort in de toekomst binnen Europa wel eens steeds vaker kunnen worden aangetroffen dan nu het geval is. In Nederland is de soort nog alleen maar bekend uit fluviatiel gebied. Andere Amerikaanse soorten, zoals *Limnodrilus maumeensis* en *Quistadrilus multisetosus*, hebben reeds bewezen hier erg succesvol te zijn. Dit kan bij *Limnodrilus tortilipenis* ook gebeuren (van Haaren & Soors, 2013).

Literatuur

Haaren, T. van & J. Soors (2013), Aquatic oligochaeta of the Netherlands and Belgium. KNNV Uitgeverij

Soes, M. & R. Munts (2012), *Limnodrilus tortilipenis* Wetzel, 1987 (Oligochaeta), a new alien species for the Netherlands. *Lauterbornia* 75: 43-47

Timm, T. (2009), A guide to the freshwater Oligochaeta and Polychaeta of Northern and Central Europe. *Lauterbornia* 66: 122-12

Dankwoord

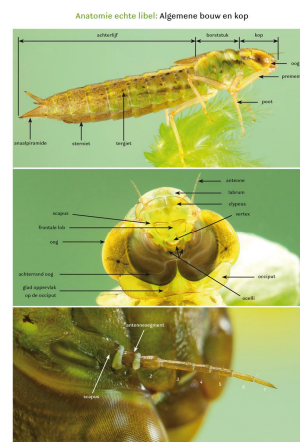
Ton van Haaren (Grontmij, Amsterdam) bevestigde onze determinatie, stelde foto's beschikbaar van deze soort en heeft hij commentaar en waardevolle aanvullingen op dit artikel geleverd, waarvoor dank.

Zojuist verschenen

Fotogids Larven van Libellen - libellenlarven

NIEUW! Met spectaculaire detailfoto's Lang verwacht en nu verschenen! De eerste Nederlandstalige fotogids voor de herkenning van libellenlarven. Beschrijft 80 soorten larven van libellen en waterjuffers van Noordwest-Europa. Met heldere soortbeschrijvingen, waarnemingstips en achtergrondinformatie over de ecologie van libellen, het zoeken, vangen en uitkweken. Met spectaculaire foto's! **KNNV uitgeverij**

Auteur: **Christophe Brochard & Ewoud van der Ploeg**

Prijs: € 47,95